

Ocena bezpieczeństwa żywnościowego Polski na tle produkcji rolniczej w latach 2010–2015

¹Hanna Klikocka, ²Oskar Klikocki, ³Bogdan Szostak

¹Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie, Katedra Ekonomii i Agrobiznesu,

²Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie, Wydział Bezpieczeństwa Narodowego

³Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie, Instytut Żywienia Zwierząt i Bromatologii

Abstrakt. Celem artykułu jest zdefiniowanie bezpieczeństwa żywnościowego, sposobu jego pomiaru oraz analiza stanu produkcji rolniczej i samowystarczalności żywnościowej w Polsce. Nasz kraj w chwili obecnej pod względem powierzchni użytków rolnych zajmuje 59. miejsce w Świecie i 5. w Unii Europejskiej. Pod względem udziału ludności pracującej w rolnictwie Polska jest na pierwszym miejscu w Unii Europejskiej.

Saldo handlu zagranicznego artykułami rolno-spożywczymi w latach 2010–2014 było ujemne, co oznacza przewagę importu nad eksportem, mimo istniejącej sporej nadwyżki w produkcji m.in. mleka, mięsa drobiowego, wołowiny, warzyw i owoców (szczególnie jabłek). Niedostateczna była produkcja wieprzowiny, którą Polska importowała w celu zbilansowania na nią popytu. Jednak w latach 2010–2015 Polska była w większości samowystarczalna żywnościowo, o czym świadczy wielkość produkcji i zużycia wybranych produktów rolnych. Ekonomiczna dostępność żywności, określona na podstawie udziału wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w ogólnych wydatkach konsumpcyjnych, pozostawała na stabilnym poziomie. Są jednak w Polsce grupy osób, które odczuwają depryzację materialną odnośnie niemożności zapewnienia co drugi dzień posiłku z mięsem czerwonym, drobiowym lub ryb. Deprywacja tej potrzeby w gospodarstwach domowych w Polsce dotykała w badanych latach od 12,7% do 15,5% rodzin.

słowa kluczowe: produkcja rolnicza, podaż, *food security*, *safety food*

WSTĘP

Zjawisko głodu i niedożywienia towarzyszy ludziom od zarania dziejów i stanowi obecnie jedno z największych niebezpieczeństw ludzkości. Zjawisko to jest groźne zarówno w wymiarze politycznym, ekonomicznym, jak i humanitarnym. Zdaniem Organizacji Narodów Zjedno-

czonych od końca lat 90. ubiegłego wieku liczba ludzi głodujących na świecie stale rośnie. Ogromny wpływ na tę sytuację miał kryzys finansowo-gospodarczy z lat 2006–2009, który wywołał lawinowy wzrost cen żywności. W jego konsekwencji w 2009 r. liczba osób cierpiących z powodu głodu i niedożywienia przekroczyła 1 mld, głównie w Azji i Afryce, a ponad 40 mln osób zamieszkujących na terenie Unii Europejskiej odczuwało w 2010 r. niedobór żywności (Babiak, 2011). Bezpieczeństwo żywnościowe pozostaje zatem kluczowym wyzwaniem dla rolnictwa Unii Europejskiej, zwłaszcza że według Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (FAO Rome 1996, 2002, 2003) do 2050 r. zapotrzebowanie na żywność podwoi się, co przy pogłębiającym się deficycie wody występującym już w ponad 30 państwach świata i zmianach klimatycznych szczególnie dotkliwie odczuwanych w krajach strefy tropikalnej i subtropikalnej, już i tak borykających się z problemem wyżywienia, jest zjawiskiem niekorzystnym dla produkcji rolnej, która powinna zapewnić bezpieczeństwo żywnościowe całego globu ziemskiego.

W teorii piramidy potrzeb Masłowa dopiero zapewnienie m.in. odpowiedniego wyżywienia pozwala na pojawienie się potrzeb wyższego rzędu. Obecnie bezpieczeństwo żywnościowe to jedno z najważniejszych globalnych wyzwań współczesnego świata, a należy je rozpatrywać nie tylko w skali kraju, ale również na poziomie rodziny jako podstawowej komórki społecznej (Michna, 1988). W oparciu o przeprowadzone badania Główny Urząd Statystyczny podaje, że w 2013 r. dzieci i młodzież w wieku do 17 lat stanowiły powyżej 10% populacji żyjącej w skrajnym ubóstwie, czyli poniżej minimum egzystencji, a w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej ustawowej granicy ubóstwa procent populacji żyjącej w ubóstwie wynosił dla tej kategorii wiekowej powyżej 20% (GUS, 2013b). Obserwowane w tych rodzinach zastępowanie produktów o wysokich walorach zdrowotnych produktami ubogimi w składniki odżywcze bądź niedożywienie będące wynikiem ograniczenia ilości spożywanych posiłków prowadzi

Autor do kontaktu:

Hanna Klikocka

e-mail: hanna.klikocka@up.lublin.pl

do destrukcyjnych skutków dla zdrowia i życia człowieka oraz poważnych konsekwencji w przyszłości nie tylko dla dotkniętego głodem i niedożywieniem młodego pokolenia, ale i całego społeczeństwa, którego osoby te są częścią (Gulbicka i in., 2015). Stąd zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego jest podstawowym obowiązkiem każdego państwa.

Celem artykułu jest analiza poziomu produkcji rolnej i zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego Polski w odniesieniu do produktów rolniczych w latach 2010–2015. W pracy dokonano oceny samowystarczalności żywnościowej oraz ekonomicznego dostępu do żywności. Ocena poziomu samowystarczalności żywnościowej została oparta na analizie wielkości produkcji i spożycia wybranych surowców i produktów rolnych oraz wyliczenia salda handlu zagranicznego artykułami rolno-spożywczymi. Opisano ponadto zagadnienie bezpieczeństwa żywności w zakresie przepisów prawnych i definicję samowystarczalności żywnościowej. Przedstawiono też sposób pomiaru Światowego Indeksu Bezpieczeństwa Żywnościowego (*Global Food Security Index*). Głównym źródłem danych były raporty publikowane i udostępniane przez Europejski Urząd Statystyczny (Eurostat) oraz Główny Urząd Statystyczny (GUS).

POJĘCIE BEZPIECZEŃSTWA ŻYWNOSTCIOWEGO

Bezpieczeństwo żywnościowe jest skomplikowanym i wieloaspektowym problemem, który jest aktualny zarówno w Świecie, jak i krajach europejskich. Pojęcie to obejmuje m.in. samowystarczalność żywnościową, jej dostępność ekonomiczną i jej bezpieczeństwo (Baranowska-Skimina, 2012; Grębowiec, 2012). Termin bezpieczeństwo żywnościowe (*food security*) pojawił się w słowniku pojęć polityki żywnościowej na początku lat 70. XX w., a jego zaprzeczeniem jest *food insecurity*. Wcześniej pojęcie to używane było przez sztaby wojskowe w ramach działań wojennych albo ekonomicznego i politycznego uzależniania krajów, które same nie były zdolne do wytworzenia wystarczającej ilości żywności (Michna, 1988). Obecnie bezpieczeństwo żywnościowe nawiązuje do możliwości i zdolności zapewnienia samowystarczalności w zakresie dostaw produktów żywnościowych.

Oficjalna definicja bezpieczeństwa żywnościowego została po raz pierwszy sformułowana na Światowej Konferencji Żywnościowej w 1974 r. w Rzymie. Według niej bezpieczeństwo żywnościowe to dostępność w każdym czasie odpowiedniej podaży podstawowych produktów żywnościowych, w celu zaspokojenia stale rosnącej konsumpcji oraz łagodzenia wahań wielkości produkcji oraz cen, to jest ekonomicznego dostępu do żywności na poziomie indywidualnym i gospodarstwa domowego oraz regionalnym i narodowym (FAO, 1996, 2002, 2003; Miśkula, 2012). W latach 90. XX w. pojęcie bezpieczeństwa żywnościowego rozszerzono m.in. o kwestie bezpiecznej

żywności (*safety food*), wartości odżywczych żywności oraz preferencje żywnościowe zależne od czynników społecznych oraz kulturowych. Zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego w Polsce wpisane jest w strategię bezpieczeństwa narodowego. Określa się je jako sytuację, w której wszystkie gospodarstwa domowe mają faktyczny dostęp do żywności potrzebnej dla wszystkich osób i nie są zagrożone ryzykiem utraty tego dostępu (MRiRW, 2008).

W literaturze wskazuje się trzy wymiary bezpieczeństwa żywnościowego: rozporządzalność, dostępność i adekwatność (Małysz, 2009; Leśkiewicz, 2012). Rozporządzalność oznacza posiadanie wystarczającej ilości dostępnej żywności dla całej ludności w każdym czasie, aby podtrzymać życie ludzkie, dostępność to nieograniczanie podaży żywności, zaś adekwatność rozumiana jest jako zbilansowana racja pokarmowa, wolna od patogenów i substancji trujących.

Pojęcie „bezpieczeństwo żywności” w języku prawniczym odnosi się do takich cech produktu żywnościowego, które zapewniają, że nie wywoła on szkodliwych skutków dla zdrowia konsumentów (aspekt jakościowy). „Bezpieczeństwo żywnościowe” zaś obejmuje profil bezpieczeństwa żywności w aspekcie produkcji pod względem ilościowym. W języku prawniczym bezpieczeństwo żywnościowe może być ujmowane jako pewien optymalny stan zakładany przez ustawodawcę, który winien być osiągnięty zgodnie z właściwymi przepisami zarówno prawa międzynarodowego, unijnego, jak i krajowego (Leśkiewicz, 2012).

Na szczeblu unijnym bezpieczeństwo żywnościowe określają cele Wspólnej Polityki Rolnej. W sferze międzynarodowej bezpieczeństwo żywnościowe jest związane z prawem człowieka do żywności oraz z możliwością jej zapewnienia. Zjawisko niemożliwości zapewnienia żywności nie jest obce nawet najbardziej rozwiniętym krajom świata, dlatego działania służące jego zwalczaniu podejmowane są zarówno w Unii Europejskiej, jak i na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych. Z kolei bezpieczeństwo żywności (*food safety*) – według ustawodawcy – to „ogół warunków, które muszą być spełniane [...] i działań, które muszą być podejmowane na wszystkich etapach produkcji lub obrotu żywnością w celu zapewnienia zdrowia i życia człowieka” (Dz.U. 2010.21.105). Unia Europejska opracowała własny system bezpieczeństwa żywności oparty na systemie wczesnego ostrzegania, poprzez Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności z krajowymi punktami kontroli.

Bezpieczeństwo żywnościowe najczęściej mierzy się za pomocą salda bilansu handlowego artykułami rolno-spożywczymi (Hałasiewicz, 2011). Można mówić również o globalnej samowystarczalności żywnościowej. Zależy ona nie tylko od poziomu produkcji rolniczej i swobody handlu, ale również od rozwoju przetwórstwa i dystrybucji. Obecnie na świecie produkuje się wystarczającą ilość żywności, aby wykarmić ludność. Niedożywienie, które występuje w wielu częściach świata, wywołane

jest głównie niedoskonałą dystrybucją oraz złymi rozwiązaniami politycznymi i instytucjonalnymi (Skrzypczyńska, 2011).

BEZPIECZEŃSTWO ŻYWNOŚCIOWE W PRAWIE MIĘDZYNARODOWYM

Prawo do żywności wpisuje się w prawa człowieka do życia, do wyżywienia, godności ludzkiej. Wszakże brak żywności często łączy się z upokorzeniem i złym stanem psychofizycznym ludzi. Według Powszechnej deklaracji praw człowieka ONZ uchwalonej 10 grudnia 1948 r. (art. 3): „Każdy człowiek ma prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa swej osoby”. Ponadto w myśl art. 26 ust. 1 Deklaracji: „Każdy człowiek ma prawo do stopy życiowej zapewniającej zdrowie i dobrobyt jego i jego rodziny, włączając w to wyżywienie, odzież, mieszkanie, opiekę lekarską i konieczne świadczenia socjalne, oraz prawo do ubezpieczenia na wypadek bezrobocia, choroby, niezdolności do pracy, wdowieństwa, starości lub utraty środków do życia w inny sposób od niego niezależny” (UNESCO). Kwestie prawa do żywności uregulował również Międzynarodowy Pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych z 19 grudnia 1966 r. (IRINNEWS.org). Pakt określił w art. 11 prawo do żywności oraz jej właściwą dystrybucję pomiędzy krajami importującymi i eksportującymi, a także prawo każdego człowieka do wolności od głodu. W celu jego wdrożenia Pakt wskazał na konieczność ulepszenia metod produkcji, konserwacji i dystrybucji żywności przez pełne wykorzystanie wiedzy technicznej i naukowej, przez rozpowszechnianie wiedzy o zasadach żywienia oraz przez rozwijanie lub reformowanie systemów rolnych w taki sposób, aby osiągnąć najbardziej sprawny rozwój i wykorzystanie zasobów naturalnych. Ponadto Pakt ustanowił konieczność zapewnienia sprawiedliwego podziału światowych zasobów żywności stosownie do potrzeb, uwzględniając problemy krajów importujących i krajów eksportujących żywność.

O bezpieczeństwie żywności w krajach Unii Europejskiej traktuje Biała Księga Komisji Europejskiej z 2000 r. Zaproponowano w niej strategię zapewnienia wysokiego poziomu bezpieczeństwa żywności, określającą około 80 działań dotyczących między innymi materii legislacji. Wśród najbardziej istotnych kwestii wskazano zapewnienie bezpieczeństwa żywności i pasz w całym łańcuchu produkcji, w tym zwłaszcza urzędowe kontrole. Podkreślono konieczność informacji konsumentów o produktach, poprzez odpowiednie ich etykietowanie i opis. Biała Księga określa zasady dotyczące bezpieczeństwa żywności, wśród których znalazła się zasada kompletności i integracji, zakładająca podejście „od pola do stołu” obejmujące wszystkie sektory żywnościowe, wszystkie państwa członkowskie, granice UE oraz rynek wewnętrzny UE, wszystkie polityczne poziomy decyzyjne, zarówno na szczeblu unijnym, jak i międzynarodowym. Kolejna zasada to analiza

ryzyka i ostrożności, zaangażowanie innych podmiotów uczestniczących w ochronie zdrowia konsumentów, w tym związanych z ochroną środowiska, dobrostanem zwierząt i zrównoważonym rolnictwem.

Wyrazem zainteresowania bezpieczeństwem żywnościowym jest powstanie ruchów społecznych, tak zwany *fast food*, w opozycji do którego ukształtował się nurt *slow food* (Leśkiewicz, 2012). Zarzuca on Wspólnej Polityce Rolnej niezrównoważony model konsumenta, co wyraża się w tym, że spośród 500 milionów mieszkańców Unii aż połowa ma nadwagę, a aż 42 miliony żyje w ubóstwie, podczas gdy jednocześnie wyrzuca się aż 90 milionów ton żywności. Światowy Indeks Bezpieczeństwa Żywnościowego (*Global Food Security Index*) podaje, że Polska w 2016 roku znajduje się na piątym miejscu w Europie pod względem poziomu otyłości (25,2%), podczas gdy średnia dla Europy wynosi 22,3%. Wyrazem nowego podejścia ustawodawcy w zakresie *food safety* są przepisy rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady UE nr 1169/2011 z 25 października 2011 r. w sprawie przekazywania konsumentom informacji na temat żywności. Tematom tym poświęcono także dodatkowy zapis w Ustawie z dnia 25 sierpnia 2006 r. o Bezpieczeństwie żywności i żywienia – Dział II (Dz.U. 2015, poz. 35) obowiązujący od 1 września 2015 r., pod nazwą: „Środki spożywcze oraz żywienie dzieci i młodzieży w jednostkach systemu oświaty”.

W Unii Europejskiej kwestie zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego uregulował Traktat rzymski (obecnie Traktat z Lizbony, Dz.Urz. UE C 2007, nr 306, poz. 1) określając w art. 39 cele Wspólnej Polityki Rolnej, według którego celem tej polityki jest między innymi zagwarantowanie bezpieczeństwa dostaw oraz racjonalnych cen konsumentom. W 1958 r. cele Wspólnej Polityki Rolnej wynikały z potrzeb i sytuacji po II wojnie światowej. Wskazuje się, że Wspólnej Polityce Rolnej udało się przezwyciężyć braki żywności występujące w Europie w latach 50. (Leśkiewicz, 2012). Na kształt obecnego unijnego rolnictwa wpłynęła średniookresowa reforma sfinalizowana w 2003 r., której celem był tak zwany *decoupling*, mający doprowadzić do rozerwania więzi pomiędzy wysokością wsparcia unijnego a wielkością produkcji. W szczególności z powodu nadwyżki żywności podkreślano konieczność wspierania dochodów rolników, a nie dopingowania produkcji rolnej. W Unii, a także na świecie wciąż występuje problem biedy i znacznych dysproporcji w poszczególnych regionach. Mówi się nawet o formie „neokolonializmu” w relacjach między państwami. Nie bez znaczenia zatem jest podejście przyjmowane w reformach Wspólnej Polityki Rolnej, która winna przeciwdziałać wspomnianym zjawiskom.

Skutki reformy Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) z 2003 r. nie wytrzymują krytyki we wspomnianym kontekście i rodzą obawy o niemożliwość zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego (*food security*) (Costato, 2010). Problem bezpieczeństwa żywnościowego brany jest pod uwagę

w kolejnej reformie WPR 2014–2020 (Chądzyński, 2012). Nawiązując do zapisów WPR 2014–2020, wyzwaniem w tym okresie będzie rozwiązanie problemów związanych z żywnością, zasobami naturalnymi oraz aspektami terytorialnymi. Według szacunków FAO popyt na żywność wzrośnie do 2050 r. aż o 70%. Stąd wśród wyzwań stojących przed reformą WPR 2014–2020 wskazano między innymi bezpieczeństwo żywnościowe. Już w tym miejscu należy zauważyć, że niezwykle trudnym zadaniem jest wyważenie interesów produkcyjnych rolnictwa wynikających z zaistniałego zagrożenia samowystarczalności z interesami wolnego handlu w relacjach międzynarodowych. Jednocześnie kontrowersyjne pozostają zasady wsparcia dochodów rolników w Unii. Komisja zwraca uwagę na problem poziomu dochodów rolników i ich spadku w 2009 r., jak również na prawie 50-procentową dysproporcję dochodów na wsi w stosunku do dochodów osiąganych w mieście. W uzasadnieniu potrzeby przeprowadzenia reformy Wspólnej Polityki Rolnej wskazuje się także na rosnące obawy dotyczące bezpieczeństwa żywnościowego zarówno na poziomie UE, jak i w skali globalnej.

Z punktu widzenia „instrumentów” służących rozwiązywaniu problemu *food insecurity* pierwsza propozycja rozwiązań ściśle związanych z dystrybucją żywności pomiędzy potrzebujących obywateli Unii zakładała ograniczenie programu pomocowego. W związku z rozszerzeniem Unii liczba osób potrzebujących się zwiększa, co pociąga konieczność zwiększenia pomocy. Natomiast wśród celów reformy WPR 2014–2020 wskazano trzy główne, wśród których na pierwszym miejscu znajduje się „opłacalna produkcja żywności”. Nie ulega wątpliwości, że Unia musi zapewnić bezpieczeństwo żywnościowe w warunkach poszanowania środowiska i przy zachowaniu równowagi terytorialnej.

Rolnictwo unijne cechuje różnorodność i wielofunkcyjność ze względu na rodzaj produkcji i jej przeznaczenie, w tym również usługi. Ponadto kluczowe dla przyszłości rolnictwa jest przeznaczanie gruntów rolnych na wytwarzanie produktów rolnych do celów innych niż żywnościowe, które musi uwzględniać sytuację zagrożenia bezpieczeństwa żywnościowego. Produkcja rolna na cele energetyczne, jeżeli jest uzasadniona z punktu widzenia polityki uwzględniającej zmiany klimatyczne, powinna być konfrontowana z normami Traktatu oraz potrzebami wynikającymi z niestabilności rynkowych związanych z bezpieczeństwem dostaw (D'Adezzio, 2011). Wreszcie na wskaźnik bezpieczeństwa żywnościowego wpływać mogą zmiany klimatyczne.

Bezpieczeństwo żywności jest jednym z priorytetów unijnego systemu bezpieczeństwa żywności, w tym systemu wczesnego ostrzegania (*Rapid Alert System for Food*) (Leśkiewicz, 2012). Właściwe funkcjonowanie systemu zapewniać mają powołane w tym celu instytucje, podmioty administracji na szczeblu unijnym i krajowym w poszczególnych krajach członkowskich. Określono także stosowne procedury działania w sytuacjach kryzyso-

wych. Przepisy regulujące produkcję i dystrybucję żywności oraz procedury kontroli i nadzoru objęły niemal każdą sferę tej dziedziny. Wydaje się zatem, że w sferze tak zwanych *regulations* osiągnięto poziom wyczerpujący.

POMIAR BEZPIECZEŃSTWA ŻYWNOSTCIOWEGO

Uwzględniając istotę bezpieczeństwa żywnościowego, Economist Intelligence Unit (EIU) na zlecenie firmy DuPont opracował w 2012 r. Światowy Indeks Bezpieczeństwa Żywnościowego (*Global Food Security Index*). Za jego pomocą na bieżąco bada się osiągalność cenową, dostęp do żywności oraz jej jakość i bezpieczeństwo w 109 krajach (obecnie 113), na podstawie analizy 28 czynników, wykorzystując dane m.in. z ONZ, MFW, FAO, Światowej Organizacji Zdrowia oraz Banku Światowego. Ważną kategorią w powyższym indeksie jest osiągalność cenowa, czyli zdolność konsumentów do zakupu artykułów spożywczych. Przy obliczeniu tego wskaźnika bierze się pod uwagę kilka czynników, m.in.: udział konsumpcji żywności w wydatkach gospodarstwa domowego, procent populacji poniżej światowego progu ubóstwa, PKB *per capita*, dostęp do finansowania dla rolników. Kolejnym wskaźnikiem jest dostęp do żywności, przy obliczeniu którego uwzględnia się m.in.: wystarczalność dostaw, poziom stabilności politycznej i stabilności produkcji rolnej, poziom strat żywności. Trzecim wskaźnikiem jest jakość i bezpieczeństwo żywności, przy konstrukcji którego uwzględnia się: zróżnicowanie diety, standardy żywnościowe, dostępność mikroelementów czy też jakość białka (Kraciuk, 2016). Według aktualnej oceny Global Food Security Index w roku 2016 Polska zajmuje 29. miejsce wśród monitorowanych 113 krajów. Ogólnie punktacja dla Polski wyniosła 72,4 pkt. na 100 możliwych i wykazuje ona niewielki trend rosnący (0,2 pkt.) w stosunku do roku ubiegłego. Oznacza to, że Polska znajduje się w grupie państw o najlepszym wyniku w świecie. Wśród krajów europejskich Polska zajmuje 17. pozycję, tuż za Czechami i przed Grecją (Global Food..., 2016).

WYNIKI BADAŃ

Produkcja rolnicza

Polska w chwili obecnej pod względem powierzchni ogólnej i użytków rolnych zajmuje odpowiednio 69. i 59. miejsce w Świecie i w kolejności 6. i 5. miejsce w Unii Europejskiej. Pod względem zaludnienia Polska zajmuje szóste miejsce w UE, lecz pierwsze jeśli chodzi o skalę zatrudnienia w sektorze rolnictwa. Pod względem skali produkcji rolniczej nasz kraj jest w czołówce państw Świata i Unii Europejskiej, szczególnie gdy chodzi o produkcję żyta, owsa, ziemniaków, buraków cukrowych, rzepaku i jabłek. Ponadto Polska jest znaczącym producentem mięsa i mleka (tab. 1).

Tabela 1. Udział Polski w rolnictwie światowym i w EU (2010, 2012)

Table 1. Polish participation in the Agriculture of the World and in the EU (2010, 2012).

Wyszczególnienie Description	Świat; the World				Unia Europejska; EU			
	udział Polski share of Poland [%]		miejsce Polski Poland place		udział Polski share of Poland [%]		miejsce Polski Poland place	
	2010	2012	2010	2012	2010 UE-25	2012 UE-28	2010 UE-25	2012 UE-28
Powierzchnia The surface	0,2	0,2	68	69	7,1	7,1	6	6
Użytki rolne Agricultural area	0,3	0,3	58	59	7,8	7,8	5	5
Ludność The population	0,6	0,5	34	33	7,5	7,5	6	6
w tym rolnicza in this agricultural	0,2	0,2	48	49	27,4	27,9	1	1
Produkcja: Production:								
pszenica; wheat	1,4	1,3	16	16	6,9	6,3	4	4
żyto; rye	23,9	19,8	2	2	38,7	32,8	2	2
jęczmień; barley	2,7	3,1	12	12	6,6	7,6	5	5
owies; oats	6,8	6,9	4	3	18,1	18,4	1	1
ziemniaki; potato	2,5	2,4	7	7	15,3	16,7	2	2
buraki cukrowe sugar beet	4,4	4,6	7	7	9,5	10,7	3	3
rzepak; raps	3,7	2,9	7	8	10,8	9,7	4	4
jabłka; apples	2,7	3,8	5	4	17,3	26,2	2	1
mięso; meat	1,3	1,3	15	15	7,8	8,4	5	5
mleko; milk	2,0	2,1	12	12	8,3	8,4	4	4
Pogłowie bydła Number of cattle	0,4	0,4	45	42	6,4	6,5	7	7
Pogłowie świń Number of pigs	1,6	1,2	9	14	9,7	7,8	3	6

Źródło: opracowano na podstawie: Roczniki Statystyczne Rolnictwa. Dział III. Przegląd Międzynarodowy, z kolejnych lat
 Source: elaboration based on Statistical Yearbooks of Agriculture. Section III. Review International from subsequent years.

Tabela 2. Powierzchnia zasiewów [tys. ha] i pogłowie zwierząt [tys. szt. fiz.] w Polsce w latach 2010–2015 (stan w czerwcu)

Table 2. Sown area [Tsd ha] and the number of animals [Tsd. phys. PCs.] in Poland in the years 2010–2015 (as of June)

Wyszczególnienie Description	Wielkości w roku gospodarczym; The size of the marketing year					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Produkcja roślinna [tys. ha]; Plant production [Tsd ha]						
Użytki rolne Agricultural land	14 859,7	15 133,9	14 969,2	14 609,2	14 558,4	14543,3
Zboża; Cereals	8 583	7 597	7 803	7 704	7 479	7 485
Ziemniaki; Potato	508	375	393	359	337	267
Warzywa; Vegetables	206	159	179	175	142	163
Owoce; Fruit	404	410	421	427	420	381
Pogłowie zwierząt gospodarskich [tys. szt. fiz.]; Herd of livestock [Tsd. phys. PCs.]						
Bydło; Cattle	5 700	5 742	5 762	5 777	5 860	5 920
w tym krowy mleczne including milk cows	2 688	2 646	2 626	2 578	2 530	2 479
Trzoda chlewna; Pigs	14 279	15 244	13 509	11 581	11 162	11 724
Drób; Poultry	126 744	142 460	152 213	125 424	129 122	133 087

Źródło: opracowano na podstawie: Roczniki Statystyczne Rzeczypospolitej Polskiej. Dział XVI. Rolnictwo, z kolejnych lat
 Source: elaboration based on Statistical Yearbooks of the Republic of Poland. Section XVI. Agriculture, from subsequent years.

Użytki rolne w Polsce stanowią blisko 15 mln ha (tab. 2). Największą ich część zajmuje uprawa zbóż, w tym pszenicy i żyta, które to są roślinami strategicznymi z punktu widzenia bezpieczeństwa żywnościowego. Znaczny jest udział uprawy warzyw, a szczególnie owoców – w tym jabłek, gdzie Polska zajmuje pierwsze miejsce produkcyjne w Unii Europejskiej. Stan produkcji zwierzęcej jest równie korzystny, gdyż pogłowie bydła i drobiu jest stosunkowo wysokie (tab. 2).

Analizując dynamikę zmian w latach 2010–2014, należy zauważyć, że systematycznie maleje powierzchnia zasiewów roślin rolniczych oraz od roku 2014 obserwuje się również spadek powierzchni upraw warzywniczych i sadowniczych. Nie jest to jednak zjawisko bardzo niepokojące, bowiem nie oznacza ono zagrożenia bezpieczeństwa żywnościowego w produkcji zbóż, warzyw i owoców. W zakresie pogłowia zwierząt w latach 2010–2014 uwagę zwraca zmniejszająca się stale liczebność trzody chlewnej, chociaż w 2015 roku nastąpił niewielki przyrost pogłowia świń. Można to przyjąć za zjawisko korzystne, bowiem mięso wieprzowe stanowi najważniejszy udział w spożyciu mięsa Polaków (tab. 3). Na istniejący stan spadku produkcji wieprzowiny w odniesieniu do lat 2010–2013 wpływają bardzo wysokie koszty produkcji i bardzo niskie ceny skupu żywca.

Spożycie ziarna zbóż (w przetworach) w Polsce w latach 2010–2013 wynosiło 108 kg na 1 mieszkańca i wartość ta była stała. W roku 2014 spożycie ziarna zbóż zmalało o 2 kg na 1 mieszkańca. Podobnie rzecz się miała z konsumpcją ziemniaków. Systematycznie rosło spożycie mleka i mięsa drobiowego, malała natomiast konsumpcja mięsa wieprzowego i wołowego. Wyrazem tego może być malejące co roku na przestrzeni analizowanych lat spożycie wyrażone w kcal. Jak wykazano w tabeli 3, Polacy w roku 2013 spożywali dziennie żywność o wartości energetycznej 2187 kcal, natomiast w roku 2014 sytuacja nieco

poprawiła się i wartość kaloryczna żywności spożywanej w ciągu jednego dnia wzrosła przeciętnie do 2280 kcal. W przypadku niektórych grup wiekowych i pracowniczych jest to wartość bardzo niska i niewystarczająca do bezpiecznego zdrowia i życia, mogąca świadczyć o niedożywieniu Polaków. Bowiem na podstawie prowadzonych badań FAO przyjmuje, że przeciętne dobowe zapotrzebowanie na energię zgodnie z zaleceniami żywnościowymi powinno wynosić przeciętnie 2350 kcal/mieszkańca (Kwasek, 2012).

Jak wynika z zestawienia w tabeli 4, Polska nie we wszystkich latach i asortymentach produktów pochodzenia rolniczego była i jest krajem nadwyżkowym w produkcji żywności. W roku gospodarczym 2010/2011 wystąpił deficyt w zaopatrzeniu w zboża, wynoszący 91 tys. ton. Zjawisko to można wytłumaczyć tym, że rynek zbóż charakteryzuje się dużą zmiennością podaży, która zależy od warunków pogodowych. Bilans zbóż zależy również w dużym stopniu od zmian w zapotrzebowaniu paszowym, uzależnionym z kolei od sytuacji w produkcji zwierzęcej. W roku 2011/2012 nastąpił deficyt ziemniaków, który był stosunkowo wysoki, gdyż wyniósł aż 240 tys. ton. Stan ten jest niepokojący, gdyż Polska była i jest liderem w produkcji ziemniaków w Świecie i w Unii Europejskiej. Wynika to z faktu, że charakter większości gleb w Polsce sprzyja uprawie ziemniaka, podczas gdy inne intensywne uprawy mogą być zawodne. Należy jednak zauważyć, że w latach 2013–2014 saldo w produkcji ziemniaków było wysoce dodatnie, co jest zjawiskiem bardzo korzystnym. W latach 2010–2011 wystąpił deficyt w produkcji owoców. Dopiero w ostatnich sezonach, 2012–2014 r., produkcja znacząco przekroczyła zapotrzebowanie na owoce. Produkcja warzyw w analizowanych latach znacznie przekraczała krajowe zapotrzebowanie, jednak należy zauważyć znaczne zmniejszenie nadwyżki w roku 2014, była ona prawie o 50% niższa w stosunku do lat 2009–2013.

Tabela 3. Spożycie [kg] niektórych artykułów żywnościowych na 1 mieszkańca w Polsce w latach 2010–2014
Table 3. The consumption [kg] of certain foodstuffs per capita in Poland in the years 2010–2014.

Wyszczególnienie Description	Wielkości w roku gospodarczym The size of the marketing year				
	2010	2011	2012	2013	2014
Ziarno 4 zbóż (przetwory); 4 grain cereals (products)	108	108	108	108	106
Ziemniaki; Potato	110	111	111	102	101
Warzywa; Vegetables	106	104	103	102	104
Owoce; Fruit	44	42	46	46	47
Mleko; Milk	189	194	193	206	205
Mięso wieprzowe; Pork meat	42,2	42,5	39,2	35,5	
Mięso wołowe; Beef	2,4	2,1	1,6	1,5	69,5
Mięso drobiowe; Poultry meat	24,6	25,0	26,1	26,5	
Spożycie [kcal]; Intake [kcal]	2 340	2 279	2 287	2 187	2 280

Źródło: opracowano na podstawie: Produkcja i handel zagraniczny produktami rolnymi. Informacje i opracowania statystyczne GUS, z kolejnych lat
Source: elaboration based on Production and foreign trade in agricultural products. Information and statistical of GUS, from subsequent years.

Tabela 4. Produkcja i zużycie krajowe wybranych produktów rolnych w latach 2010–2014 [tys. ton]

Table 4. Domestic production and consumption of selected agricultural products for the period 2010–2014 [1000 tonnes].

Wyszczególnienie Description	Wielkości w roku gospodarczym; The size of the marketing year				
	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014
Zboża podstawowe [tys. ton]; Basic cereals [1000 tonnes]					
Produkcja; Production	28 020	25 088	24 255	24 413	24 262
Zużycie krajowe; National consumption	25 318	25 179	25 340	23 922	22 720
Nadwyżka/deficyt; Surplus/deficit	2 702	-91	1 085	491	1 542
Ziemniaki [tys. ton]; Potatoes [1000 tonnes]					
Produkcja; Production	9 703	8 448	9 362	9 041	7 290
Zużycie krajowe; National consumption	9 605	8 313	9 602	8 535	6 908
Nadwyżka/deficyt; Surplus/deficit	98	135	-240	506	382
Warzywa [tys. ton]; Vegetables [1000 tonnes]					
Produkcja; Production	5 601	4 878	5 575	5 430	4 986
Zużycie krajowe; National consumption	5 183	4 575	5 092	5 057	4 809
Nadwyżka/deficyt; Surplus/deficit	418	303	483	373	177
Owoce [tys. ton]; Fruit [1000 tonnes]					
Produkcja; Production	3 646	2 744	3 415	3 843	4 128
Zużycie krajowe; National consumption	3 642	3 245	3 406	3 341	3 696
Nadwyżka/deficyt; Surplus/deficit	4	-501	9	502	432
Mleko [mln l]; Milk [million l]					
Produkcja; Production	11 921	12 052	12 299	12 348	12 607
Zużycie krajowe; National consumption	10 133	10 166	10 198	10 941	10 881
Nadwyżka/deficyt; Surplus/deficit	1 788	1 886	2 101	1 407	1 726
Mięso w wadze schłodzonej [tys. ton]; Meat in chilled weight [1000 tonnes]					
Produkcja; Production	3 327	3 400	3 455	3 484	3 830
Zużycie krajowe; National consumption	2 690	2 698	2 591	2 458	2 675
Nadwyżka/deficyt; Surplus/deficit	637	702	864	1 026	1 155
Mięso wołowe w wadze schłodzonej [tys. ton]; Beef in cold weight [1000 tonnes]					
Produkcja; Production	373	361	350	341	397
Zużycie krajowe; National consumption	91	81	60	57	61
Nadwyżka/deficyt; Surplus/deficit	282	280	290	284	336
Mięso wieprzowe w wadze schłodzonej [tys. ton]; Pork in cold weight [1000 tonnes]					
Produkcja; Production	1 516	1 544	1 463	1 415	1 492
Zużycie krajowe; National consumption	1 626	1 636	1 511	1 367	1 504
Nadwyżka/deficyt; Surplus/deficit	-110	-92	-48	48	-12
Mięso drobiowe w wadze schłodzonej [tys. ton]; Poultry meat in cold weight [1000 tonnes]					
Produkcja; Production	1 386	1 445	1 591	1 677	1 894
Zużycie krajowe; National consumption	948	962	1 004	1 020	1 084
Nadwyżka/deficyt; Surplus/deficit	438	483	587	657	810

Źródło: opracowano na podstawie: Produkcja i handel zagraniczny produktami rolnymi. Informacje i opracowania statystyczne GUS, z kolejnych lat
Source: elaboration based on Production and foreign trade in agricultural products. Information and statistical of GUS, from subsequent years.

Produkcja mleka, mięsa wołowego i drobiowego w Polsce w latach 2010–2014 była znacznie wyższa od krajowego zużycia. Natomiast produkcja wieprzowiny w kraju nie pokrywała na nią zapotrzebowania, co było związane z redukcją pogłowia trzody chlewnej. Jedynie w roku 2013 produkcja pokryła zapotrzebowanie Polaków na mięso wieprzowe, lecz wynikało to głównie z ograniczenia jego konsumpcji na rzecz mleka i mięsa drobiowego. W 2014 roku również krajowa produkcja wieprzowiny nie zaspokoiła zapotrzebowania na nią Polaków, dlatego sytuację tę należy uznać za niepokojącą.

Jako miarę handlu zagranicznego wyrobami przemysłu spożywczego i produktami GUS stosuje cztery kategorie wyrobów: przetwory spożywcze, zwierzęta żywe i produkty pochodzenia zwierzęcego, produkty pochodzenia roślinnego oraz tłuszcze i oleje. Z danych zestawionych w tabeli 5 wynika, że w okresie 2010–2014 nastąpiło zwiększenie wartości zarówno eksportu, jak i importu artykułów rolno-spożywczych. Jednakże w badanych latach saldo handlu zagranicznego artykułami rolno-spożywczymi było ujemne. Wynikało ono zawsze z ujemnego salda tłuszczów i olei (2010–2014), natomiast w latach 2010–

Tabela 5. Obroty handlu zagranicznego wyrobami przemysłu spożywczego i produktami rolnymi na tle ogólnych obrotów handlu zagranicznego w latach 2010–2014 (ceny bieżące, mln euro)

Table 5. Foreign trade of agricultural and consumption products on background of foreign trade turnover in Poland in the years 2010–2014 (current process, million Euro).

Wyszczególnienie Description	2010	2011	2012	2013	2014
Import; Import	13 406	15 308	16 203	16 402	17 614
Eksport; Export	12 026	13 968	15 085	16 197	17 337
Saldo The balance	-1 380	-1 340	-1 118	-206	-277

Źródło: opracowano na podstawie: Rocznik statystyczny rolnictwa. Dział II. Gospodarka żywnościowa. Handel zagraniczny, z kolejnych lat (1 Euro = 4 PLN)

Source: elaboration based on Statistical Yearbooks of Agriculture. Section II. Food industry. Foreign trade, from subsequent years (1 Euro = 4 PLN)

2012 dodatkowo z ujemnego salda w obrocie produktami pochodzenia roślinnego (Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2015). Wielkości te można uznać za niekorzystne w zapewnieniu oceny samowystarczalności żywnościowej Polski. W latach 2013–2014 ujemne saldo obrotów było ponad 4 razy mniejsze niż w latach 2010–2011. Polska jest więc w korzystnej sytuacji, bowiem ma dobre warunki naturalne do produkcji rolniczej i jest w stanie wyprodukować więcej żywności i pasz niż tylko na własne potrzeby. Część produkcji może więc być przeznaczona na eksport, co umożliwia zakup produktów żywnościowych, np. herbaty, kawy, dodatków paszowych, czy technologii przemysłowych z innych części świata. W ten sposób struktura spożycia żywności jest zdecydowanie bardziej urozmaicona.

Dostępność ekonomiczna żywności w Polsce

Kolejnym warunkiem bezpieczeństwa żywnościowego jest dostępność ekonomiczna żywności. Tabela 6 przedstawia wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych oraz cen żywności w Polsce w latach 2010–2014 oraz udział wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w ogólnych wydatkach gospodarstw domowych. Prawie we wszystkich analizowanych latach ceny żywności i napojów bezalkoholowych malały w tempie szybszym niż ogólne ceny użytkowania mieszkań, domów czy nośników energii. Udział wydatków na żywność w ogólnych wydatkach gospodarstw domowych w latach 2010–2014 był prawie stały i wynosił od 24,6% (2010) do 24,9% w latach 2011–2013 i nieco się zmniejszył do 24,4% w roku 2014.

Główny Urząd Statystyczny przyjmuje trzy granice ubóstwa ekonomicznego: (1) granica ubóstwa skrajnego, (2) ustawowa granica ubóstwa i (3) relatywna granica ubóstwa (Gulbicka i in., 2015). W tabeli 7 przedstawiono procentową liczbę osób w gospodarstwach domowych poniżej granicy ubóstwa relatywnego (tzn. w takich, w których wydatki wynosiły mniej niż 50% średnich wydatków ogółu gospodarstw domowych (obliczonych na podstawie wyników badania budżetów domowych)). Jak wynika z analizy danych, w Polsce w latach 2010–2014 poziom ubóstwa był w miarę stały i wynosił przeciętnie ponad 17%. Zjawisko to dotyczyło zarówno mężczyzn, jak i kobiet. Można przy tym zauważyć, że w roku 2014 wskaźnik ubóstwa wśród kobiet bardziej zmniejszył się w odniesieniu do lat 2010–2013 niż u mężczyzn. Ogólnie jednak wyniki analizy wskazują, że blisko co piąta osoba w Polsce może mieć utrudniony dostęp do żywności. Wzrost cen żywności powoduje, że staje się ona mniej

Tabela 6. Wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych, spożycie indywidualne żywności i napojów bezalkoholowych oraz udział wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w ogólnych wydatkach gospodarstw domowych w latach 2010–2014

Table 6. Price indices of consumer goods and services, the consumption of individual food and non-alcoholic beverages, and the share of spending on food and non-alcoholic drinks in the general consumption expenditure of households 2010–2014 in the years 2010–2014.

Rodzaj wskaźnika The type of the pointer	Wielkości w roku; The size of the year				
	2010	2011	2012	2013	2014
Wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych (rok poprzedni = 100) Consumer goods and services price index (previous year = 100)	102,6	104,3	103,7	100,9	100,0
Spożycie indywidualne żywności i napojów bezalkoholowych (rok poprzedni = 100) Individual consumption of food and non-alcoholic beverages (previous year = 100)	103,3	103,6	103,0	100,3	100,0
Udział wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w ogólnych wydatkach gospodarstw domowych [%] The share of expenditure on food and non-alcoholic drinks in the general consumption expenditure of households [%]	24,6	24,9	24,9	24,9	24,4

Źródło: opracowano na podstawie: Siwiak 2016; Roczne wskaźniki makroekonomiczne cen towarów i usług konsumpcyjnych od 1950 roku; Wskaźniki makroekonomiczne GUS, z kolejnych lat

Source: elaboration based on: Siwiak, 2016; Annual macroeconomic indicators of consumer prices of goods and services since 1950; Macroeconomic indicators GUS, from subsequent years.

Tabela 7. Ludność Polski [mln] i wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym [%] w Polsce po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych [ogółem i według płci] w latach 2010–2014

Table 7. Polish population [million] and the at-risk-of-relative poverty rate [%] after social transfers in Poland [total and by gender] in the years 2010–2014.

Wyszczególnienie Description	Lata; Years				
	2010	2011	2012	2013	2014
Ludność [tys.]; The population [Tsd.]					
Ogółem; Total	38 530	38 538	38 533	38 496	38 484
Mężczyźni; Men	18 653	18 655	18 649	18 630	18 620
Kobiety; Women	18 655	19 884	19 884	19 884	19 859
Wielkość wskaźnika w roku [%]; The size of the pointer in a year [%]					
Ogółem; Total	17,6	17,7	17,1	17,3	17,0
Mężczyźni; Men	17,4	17,8	17,1	17,3	17,2
Kobiety; Women	17,7	17,6	17,1	17,3	16,8

Źródło: opracowano na podstawie: Wskaźniki makroekonomiczne, z kolejnych lat; Ubóstwo ekonomiczne w Polsce, z kolejnych lat; Rocznik Demograficzny, z kolejnych lat

Source: elaboration based on: Macroeconomic indicators, from subsequent years; Economic poverty in Poland, from subsequent years; The Demographic Yearbook, from subsequent years.

dostępna zwłaszcza dla rodzin o najniższych dochodach. Potwierdzają to wyniki badania wskaźnika deprivacji materialnej (niezaspokojenia potrzeb) odnośnie możliwości zapewnienia co drugi dzień posiłku z mięsem czerwonym, drobiowym lub ryb w gospodarstwach domowych (tab. 8). Deprivacja tej potrzeby w gospodarstwach domowych w Polsce w roku 2010, 2013 i 2014 dotyczyła odpowiednio 15,5%, 14,9% i 12,7% rodzin. Na pełnowartościowy obiad częściej nie było stać osób żyjących samotnie, jak również w gospodarstwach powyżej 6 osób. Gospodarstwa jednoosobowe prawdopodobnie prowadziły osoby w starszym wieku czy też osoby utrzymujące się z rent. Nie zapewniały zaspokojenia podstawowych potrzeb na zadowalającym poziomie także gospodarstwa z trojgiem i czworgiem dzieci. W najlepszej sytuacji znajdowały się gospodarstwa do-

mowe składające się z czterech osób i w 2014 roku z trzech osób, jednak przeciętnie co dziesiąta osoba spośród nich nie miała możliwości zapewnienia co drugi dzień posiłku z mięsem. Lepsza sytuacja rodzin z dziećmi może wynikać z faktu, że pomoc społeczna w Polsce w wielu przypadkach polega na dofinansowaniu czy też zapewnieniu obiadów w szkole. Jest to ważne działanie, które jednak nie rozwiązuje całkowicie problemu niedożywienia dzieci.

W chwili obecnej pomoc państwa w programie 500+ stwarza szansę, by polskie rodziny, w tym dzieci, nie borykały się z tak wysokim współczynnikiem deprivacji i by ich potrzeby żywnościowe były zaspokojone na odpowiednim poziomie życia i godności człowieka. Omawiając w tym miejscu tylko wskaźnik deprivacji materialnej odnośnie żywności i nie odnosząc się do innych (np. do wyjścia do kina, muzeum czy restauracji), należy mieć nadzieję, że odpowiednia polityka społeczna i dbałość o rozwój polskiego rolnictwa, w tym wzmocnienie pozycji produkcji polskiej wieprzowiny, wpłynie na utrzymanie stanu bezpieczeństwa żywnościowego Polski, a poprzez zrównoważenie podaży i popytu na konsumpcję wieprzowiny na właściwym poziomie.

Samowystarczalność żywnościowa

Samowystarczalność żywnościowa (surowcowa) zdaniem Gulbickiej i in. (2015) rozumiana jest jako: (1) możliwość pokrycia potrzeb żywnościowych wyłącznie z własnych zasobów, a import jest całkowicie wyeliminowany (autarkia gospodarcza); (2) zaspokojenie potrzeb żywnościowych ludności z produkcji krajowej nawet przy dużym imporcie, który powinien być rekompensowany odpowiednim eksportem, przy czym import i eksport żywności i surowców rolnych powinien się bilansować.

Samowystarczalność żywnościowa w warunkach gospodarki zamkniętej (samozaopatrzenie, samoprodukcja,

Tabela 8. Wskaźnik deprivacji materialnej odnośnie braku możliwości zapewnienia co drugi dzień posiłku z mięsem czerwonym, drobiowym lub ryb w gospodarstwach domowych ogółem w Polsce w latach 2010, 2013, 2014

Table 8. Material deprivation rate for it is not possible to ensure that every other day a meal with meat, fish or poultry red in total households in Poland in the years 2010, 2013, 2014.

Gospodarstwa domowe o liczbie osób Households, the number of people	Wskaźnik deprivacji [%] Deprivation index [%]		
	2010	2013	2014
Ogółem; Total	15,5	14,9	12,7
1	26,7	23,8	20,6
2	14,5	12,4	11,3
3	15,8	11,4	8,3
4	10,5	10,0	9,1
5	19,3	12,7	10,4
6 i więcej; 6 and more	15,5	17,4	14,4

Źródło; Source: EU-SILC, 2010, 2013, 2014

autarkia gospodarcza) ma uzasadnienie w warunkach ekstremalnych, np. konfliktów międzynarodowych (Sobiecki, 2007). Samowystarczalność żywnościowa w warunkach gospodarki otwartej oznacza specjalizację i szeroko rozwinięte kontakty handlowe. Jak zauważa Sobiecki (2007), Unia Europejska powinna pokrywać z własnej produkcji co najmniej 75% zapotrzebowania ludności na żywność, czyli na poziomie obecnego eksportu wewnętrznego. W większości krajów Unii Europejskiej poziom produkcji rolniczej jest wysoki, a dynamika popytu na żywność niewielka, gdyż osiągnęły one wysoki poziom spożycia żywności pod względem energetycznym i odżywczym (Gulbicka i in., 2015). W gospodarce otwartej samowystarczalność żywnościowa oznacza zbilansowanie obrotów w handlu zagranicznym produktami rolno-żywnościowymi przy jednoczesnym pokryciu potrzeb żywnościowych ludności na poziomie międzynarodowych norm żywienia.

W warunkach globalizacji gospodarki rynkowej miarą samowystarczalności żywnościowej kraju jest saldo w handlu zagranicznym artykułami rolno-spożywczymi. Jak wynika z tabeli 5, saldo to dla Polski było ujemne w latach 2010–2014. Jednak w latach 2013–2014 ujemne saldo obrotów było ponad 4 razy mniejsze niż w latach 2010–2011, dlatego zjawisko to należy przyjąć jako bardzo korzystne dla Polski. Takie podejście do samowystarczalności ma tę zaletę, że umożliwia wzbogacenie krajowej oferty o te produkty, które z różnych względów naturalno-ekonomicznych nie są w kraju wytwarzane (Sobiecki, 2007).

Do oceny samowystarczalności żywnościowej (surowcowej) można zastosować wskaźnik stosowany przez Europejski Urząd Statystyczny (Gulbicka i in., 2015). Wskaźnik ten jest wyrażony w procentach i oznacza stosunek produkcji krajowej do zużycia krajowego produktów rolnych (bez względu na źródło ich pochodzenia). Jak wynika z wcześniej omówionej tabeli 4, Polska w latach 2010–2015 była w zasadzie samowystarczalna pod względem produktów pochodzenia roślinnego i zwierzęcego, z wyjątkiem wieprzowiny.

Polska dopiero na początku lat 80. ubiegłego wieku stworzyła mechanizmy do osiągnięcia samowystarczalności żywnościowej. Założono wtedy, że wydatki na import produktów rolno-żywnościowych muszą być pokrywane wpływami z ich eksportu (samowystarczalność netto), a produkcja krajowa ma zapewnić wyżywienie ludności na poziomie pozwalającym na rozwój psychofizyczny ludności Polski (Gulbicka i in., 2015).

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Bezpieczeństwo żywnościowe jest aktualnym, skomplikowanym i wieloaspektowym problemem zarówno w Świecie, jak i w krajach europejskich. Wyniki badań dotyczących produkcji oraz zużycia podstawowych surowców rolnych wskazują, że Polska jest krajem samowystarczalnym i posiadającym nadwyżki w produkcji żywności.

Jednak w latach 2010–2014 stopień samowystarczalności w zakresie ziarna zbóż podstawowych był zróżnicowany, bowiem tylko w roku 2011 wystąpił deficyt na poziomie 91 tys. ton. W 2012 roku do zbilansowania potrzeb zabrakło 240 tys. ton ziemniaków. W analizowanym okresie w produkcji warzyw odnotowano nadwyżkę. Produkcja owoców w roku 2010 i 2013 była na pograniczu zużycia krajowego, w roku 2011 wystąpił bardzo duży deficyt w wysokości 501 tys. ton, a w latach 2013–2014 pojawiła się nadwyżka w wysokości odpowiednio 502 i 432 tys. ton.

W przypadku produkcji mleka w całym analizowanym okresie Polska była samowystarczalna, mając nawet nadwyżki. Dynamika wzrostu nadwyżek mleka następowała proporcjonalnie w miarę upływu lat. Mimo spadku pogłowia krów mlecznych, rosła wydajność jednostkowa.

W latach 2010–2014 Polska dysponowała dużymi nadwyżkami mięsa drobiowego i wołowego, które co roku wzrastały. Poziom samowystarczalności w zakresie mięsa wieprzowego wykazywał dużą zmienność, w latach 2010–2012 nastąpił deficyt, który zmniejszał się corocznie. W 2013 roku osiągnął nadwyżkę, wynoszącą 48 tys. ton. Natomiast w roku 2014 znowu nastąpił deficyt produkcji wieprzowiny, który wyniósł 12 tys. ton.

Badania wielkości salda bilansu handlu zagranicznego artykułami rolno-spożywczymi Polski nie potwierdziły samowystarczalności żywnościowej kraju w latach 2010–2014, co oznacza, że Polska importowała za większą kwotę artykuły rolno-spożywcze niż eksportowała je. Za w miarę korzystne należy przyjąć dwa ostatnie lata badań (2013–2014), gdzie import tylko nieznacznie przewyższył eksport (ujemne saldo było blisko 4 razy mniejsze niż w latach 2010–2012) i można to uznać za sygnał dobrych zmian na rzecz poprawy bezpieczeństwa żywnościowego Polski.

Ekonomiczna dostępność żywności mimo wzrostu jej cen pozostała na stabilnym poziomie, prawdopodobnie dzięki wzrostowi poziomu płac w kraju. Jednak wśród najsłabszej dochodowo części społeczeństwa (około 15%) wiele gospodarstw domowych deklaruje brak możliwości zapewnienia co drugi dzień posiłku z mięsem czerwonym, drobiowym lub ryb. Także zastanawiające jest systematyczne obniżanie się wartości kalorycznej spożywanych posiłków, które w 2013 roku osiągnęło niepokojącą wartość 2187 kcal dziennego spożycia przez statystycznego Polaka. Jednak w 2014 roku wartość energetyczna żywności spożywanej przez mieszkańców Polski wzrosła, chociaż mogła ona dotyczyć tylko wybranych grup, i to nie tych najbardziej potrzebujących.

Jak wynika z uregulowań prawnych, wejście Polski do Unii Europejskiej spowodowało, że zwiększyło się bezpieczeństwo żywności kraju, zwłaszcza w zakresie poprawy jakości produkowanej żywności. Na podstawie aktów prawnych (krajowych i unijnych) określono dokładnie i precyzyjnie warunki zachowania bezpieczeństwa, higieny, tożsamości i składu produktów, troski o środowisko,

o zdrowie roślin i zwierząt i dobrostan zwierząt. Mimo dobrej sytuacji Polski należy pamiętać o zagrożeniach związanych z bezpieczeństwem żywności i podjąć działania w celu zapobiegania wystąpieniu niepożądanych wydarzeń. Wspólna Polityka Rolna powinna pozostać podstawą polityki Unii Europejskiej w zakresie bezpieczeństwa żywnościowego.

Generalnie można stwierdzić, że polityka żywnościowa powinna zajmować się kwestią wyżywienia ludności, dostępną i bezpieczną żywnością (*food security*), ochroną konsumentów poprzez nadzór nad bezpieczeństwem żywności (*food safety*), z uwzględnieniem sfery produkcji, przetwórstwa, dystrybucji i ochrony środowiska przyrodniczego.

PIŚMIENNICTWO

- Babiarz J., 2011.** Możliwości produkcyjne rolnictwa a sytuacja żywnościowa świata. Polityki Europejskie, Finanse i Marketing, 5(54): 5-16.
- Baranowska-Skimina A., 2012.** Bezpieczeństwo żywności na świecie: Indeks 2012. www.egospodarka.pl.
- Biała Księga o bezpieczeństwie żywności z 12 stycznia 2000 r., COM (1999), 719, def.
- Chądzyński M., 2012.** Wspólna Polityka Rolna w perspektywie budżetowej Unii Europejskiej na lata 2014-2020 – wybrane aspekty. Roczniki Naukowe SERiA, 14(2): 21-26.
- Costato L., 2010.** Poteri delegati e poteri di esecuzione della Commissione U.E.: dalla PAC al TFUE. Rivista di diritto alimentare, 4(1): 1-13.
- D'Adezzio M., 2011.** Bezpieczeństwo i koordynacja wymogów żywnościowych z wymogami energetycznymi: nowe problemy prawa rolnego. Przegląd Prawa Rolnego, 2(9): 13-33.
- Dziennik Urzędowy UE C., 2007. Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską. Dz. Urz. UE C 2007, nr 306, poz. 1.
- Dziennik Ustaw., 2010. Ustawa z dnia 8 stycznia 2010 r. o zmianie ustawy o bezpieczeństwie żywności i żywienia oraz niektórych innych ustaw. Dz.U. 2010.21.105.
- Dziennik Ustaw., 2015. Ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 r. o Bezpieczeństwie żywności i żywienia - Dział II (Dz.U. 2015, poz. 35)
- EU-SILC., 2010-2015. Population and social conditions, Income, Social Inclusion and Living conditions, Material deprivation (ilc_mdes03), Eurostat, 2010-2015: 48.
- FAO Rome., 1996. Declaration on World Food Security and World Food Summit Plan of Action, 1996, World Food Summit 13-17 November 1996, FAO, Rome.
- FAO. Rome, 2002. Food security, Policy Brief.
- FAO Rome, 2003. Trade Reforms and Food Security. Conceptualizing the linkages.
- Grębowiec M., 2012.** Wpływ integracji Polski z Unią Europejską na zmiany w podejściu do zapewnienia jakości produktów żywnościowych. Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Problemy Rolnictwa Światowego, 12(27): 63-74.
- Gulbicka B., Kwasek A., Obiedzińska A., 2015.** Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym (33). Analiza bezpieczeństwa żywnościowego Polski. IERGIŻ, Warszawa 2015.
- GUS, 2013a. Produkcja i handel zagraniczny produktami rolnymi w 2014 roku. Informacje i opracowania statystyczne. Warszawa.
- GUS, 2013b. Roczne wskaźniki makroekonomiczne cen towarów i usług konsumpcyjnych od 1950 roku. Warunki życia ludności. Warszawa.
- GUS, 2013c. Wskaźniki makroekonomiczne. Warszawa.
- GUS, 2013d. Rocznik Demograficzny 2015. Warszawa.
- GUS, 2013e. Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Dział XVI. Rolnictwo.
- GUS, 2013f. Rocznik Statystyczny Rolnictwa: Dział II. Gospodarka żywnościowa. Handel zagraniczny. Warszawa.
- GUS, 2013g. Rocznik Statystyczny Rolnictwa: Dział III. Przegląd międzynarodowy. Warszawa.
- GUS, 2015a. Produkcja i handel zagraniczny produktami rolnymi w 2014 roku. Informacje i opracowania statystyczne. Warszawa.
- GUS, 2015b. Roczne wskaźniki makroekonomiczne cen towarów i usług konsumpcyjnych od 1950 roku. Warunki życia ludności. Warszawa.
- GUS, 2015c. Wskaźniki makroekonomiczne. Warszawa.
- GUS, 2015d. Rocznik Demograficzny 2015. Warszawa.
- GUS, 2015e. Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Dział XVI. Rolnictwo.
- GUS, 2015f. Rocznik Statystyczny Rolnictwa: Dział II. Gospodarka żywnościowa. Handel zagraniczny. Warszawa.
- GUS, 2015g. Rocznik Statystyczny Rolnictwa: Dział III. Przegląd międzynarodowy. Warszawa.
- GUS, 2015h. Ubóstwo ekonomiczne w Polsce w 2014 r. (na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych). Warszawa.
- Hałasiewicz A., 2011.** Rozwój obszarów wiejskich w kontekście zróżnicowań przestrzennych w Polsce i budowania spójności terytorialnej kraju, Ekspertyza, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego 2011.
- http://foodsecurityindex.eiu.com/Global_Food_Security_Index (stan na 10.08.2016).
- <http://www.irinnews.org/Theme/FOO/Food-Security>
- http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf (dalej jako: Deklaracja).
- Kwasek M., 2012.** Wzorce konsumpcji żywności w Polsce. Studia i Monografie 153. IERGIŻ, Warszawa.
- Kraciuk J., 2016.** Bezpieczeństwo żywnościowe w procesie globalizacji sektora rolnego. Journal of Modern Science, 1(28): 251-262.
- Leśkiewicz K., 2012.** Bezpieczeństwo żywnościowe i bezpieczeństwo żywności – aspekty prawne. Przegląd prawa rolnego, 1(10): 179-198.
- Małyś J., 2009.** Ekonomiczna interpretacja bezpieczeństwa żywnościowego. ss. 79-85. W: Bezpieczeństwo żywności w erze globalizacji; red. S. Kowalczyk, Warszawa.
- Michna W., 1988.** Bezpieczeństwo żywnościowe. ss. 63-64. W: Encyklopedia agrobiznesu, Fundacja Innowacja, Warszawa.

Mikuła A., 2012. Bezpieczeństwo żywnościowe Polski. *Roczniki Ekonomii Rolnictwa i Obszarów Wiejskich*, 99(4): 38-48.

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2008. Sektorowa strategia bezpieczeństwa w działach administracji rządowej rolnictwo, rozwój wsi, rynki rolne, rybołówstwo. Warszawa.

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2015. Wspólna Polityka Rolna na lata 2014-2020. <http://www.minrol.gov.pl> (dostęp 13.10.2015).

Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady UE nr 1169/2011 z 25 października 2011 r.

Siwiak K. (red.), 2016. Sytuacja gospodarstw domowych w 2014 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych. Notatka informacyjna. GUS 2015.

Skrzypczyńska J., 2011. Międzynarodowe aspekty reform Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej. *Przegląd Prawa Rolnego*, 1(8): 89-108.

Sobiecki R., 2007. Globalizacja a funkcje polskiego rolnictwa. SGH Warszawa.

H. Klikocka, O. Klikocki, B. Szostak

FOOD SAFETY ASSESSMENT ON THE POLISH BACKGROUND OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN THE PERIOD 2010–2015

Summary

The paper discusses the issues of food security: how it is defined and measured. It also analyzes the status of agricultural production and food self-sufficiency in Poland. In terms of the agricultural area Poland currently ranks 59th in the world, and 5th in the European Union. In terms of farming population, Poland is the first country in the European Union.

The balance of foreign trade in agri-food products in the years 2010–2014 was negative, which means that the imports outweighed the exports, even though there was a considerable surplus of products such as milk, poultry meat, beef, vegetables and fruit (especially apples). Poland's production of pork is insufficient and has to be supplemented by imports in order to meet the demand for the commodity. None-the-less, between 2010–2015 Poland ranked the highest in terms of food self-sufficiency, as evidenced by the production vis-a-vis consumption data on selected agricultural products.

In Poland, economic availability of food remained stable, based on the contribution of food and non-alcoholic drinks to the total volume of consumer spending. This notwithstanding, there is, however, a group of people who cannot afford a meal with red meat, poultry or fish, not even on an every-second-day basis. That food deprivation affected from 15.5 to 12.7% of the households in Poland.

key words: agricultural production, supply, food security, safety food